

อีสานคอร์ด: อีสานบ้านของเธอ

ESAN CHORUS: ESAN BAN KHONG HAO

ณรงค์รัชช วรรณมิตรไมตรี*

NARONGRUCH WORAMITMAITREE

บทคัดย่อ

“อีสานคอร์ด” เกิดขึ้นจากโครงการประกวดการขับร้องเพลงประสานเสียงระดับอุดมศึกษา จัดโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) กระทรวงศึกษาธิการ ในปี พ.ศ. 2554 จากแนวคิดวงขับร้องประสานเสียงในพื้นที่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน ผู้วิจัยจึงนำชื่อนี้มาเป็นแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงานการเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงขับร้องประสานเสียง “อีสานคอร์ด” คือการนำเอาเพลงลูกทุ่งอีสานหรือเพลงหมอลำต่าง ๆ และสไตล์การขับร้องแบบหมอลำ มาเป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยนำเพลง “อีสานบ้านเฮา” หรือ “อีสานบ้านของเธอ” ประพันธ์โดย พงษ์ศักดิ์ จันทรุกษา ครูเพลงลูกทุ่งอีสานและศิลปินแห่งชาติประจำปี พ.ศ. 2557 และบทเพลงนี้มีเอกลักษณ์เฉพาะทั้งในด้านการใช้ภาษาและวรรณกรรมที่สามารถสื่อสะท้อนถึงความเป็นอีสานได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงนำบทเพลงนี้มาเป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์ผลงาน จากนั้นกำหนดกรอบแนวคิดการสร้างสรรค์ คือ ทำการเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงขับร้องประสานเสียง โดยทำการเรียบเรียงเสียงประสานแบบแยกแนวเสียง (Part Writing Harmony) มี 5 แนวคือ โซปราโน อัลโต เทเนอร์ บาริโตน และเบส ผสมผสานกับการเรียบเรียงเสียงประสานแบบ “อะคัฟเฟลา” (A cappella) คือ การใช้เสียงร้องของมนุษย์ทำเสียงเลียนเสียงเครื่องดนตรี สามารถแบ่งเป็น 4 กลุ่มคือ 1) กลุ่มร้องเลียนเสียงเครื่องประกอบจังหวะ 2) กลุ่มร้องเป็นคอร์ดเลียนเสียงแคนและเสียงอื่น ๆ 3) กลุ่มร้องแบบแยกแนวเสียง 4) กลุ่มร้องเสียงเบส แล้วนำมาขับร้อง โดยใช้รูปแบบการร้องแบบผสมผสานระหว่างการร้องแบบคอร์ด การร้องเลียนเสียงเครื่องดนตรี และการร้องแบบหมอลำ ร่วมกับการบรรเลงเปียโนประกอบ ซึ่งนำแนวคิดของลายดนตรีพื้นบ้านอีสาน คือ ลายซิ้ง ลายตังหวาย และลายผู้ไท มาพัฒนาผสมผสานการบรรเลงเปียโนประกอบให้เป็นลักษณะเฉพาะแบบ “เปียโนพื้นบ้าน” เพื่อทำให้งานสร้างสรรค์ “อีสานคอร์ด” นี้มีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์เฉพาะ

คำสำคัญ: การเรียบเรียงเสียงประสาน อีสานคอร์ด เปียโนพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้านอีสาน อีสานบ้านของเธอ

Abstract

The term “Esan Chorus” has evolved from the Higher Education Choral Singing Competition organized by the Higher Education Commission, Ministry of Education, in 2011. With the idea of establishing a choral group in the Northeastern region, or Esan, the researcher has initiated the concept of creating choral singing in the form of “Esan Chorus” by taking Esan country or folk songs, along with the *Morlam* singing style, as raw materials for new

* สาขาดุริยางคศิลป์ตะวันตก วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Department of Western Music, College of Music, Mahasarakham University

arrangements. The first song that was rearranged for choral singing was the song entitled “Esan Ban Hao” or “Esan Ban Khong Hao,” composed by Pongsak Jantharukkha, a renowned composer of Esan country songs, and a National Artist 2014. The song is considered important in that it well represents the Northeastern region as well as Esan songs, with its unique use of language and literature that clearly reflects Esan ways of life. Having chosen the song as a raw material, the researcher follows a conceptual framework to rearrange the song for choral singing, employing a 5-part harmony comprising soprano, alto, tenor, baritone, and bass, in combination with “a cappella”, a singing style using human voices to imitate the sounds of musical instruments, consisting of 4 groups: 1) percussions, 2) the sounds of *khaen* to create chords 3) choral and 4) the sounds of *bass*. The singing combines choral, a cappella, and *Morlam* styles accompanied by the piano playing Esan folk melodies called *Serng*, *Tangwai*, and *Phu Thai*. The accompaniment of “folk piano” contributes to the prominence and uniqueness of “Esan Chorus”.

Keywords: Choral Arranging, Esan Chorus, Folk Piano, Esan Music, Esan Ban Khong Hao

บทนำ

คำว่า “อีสานคอรัส” เกิดขึ้นมาจากโครงการประกวดการขับร้องเพลงประสานเสียงอุดมศึกษา เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554 จัดโดย สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) กระทรวงศึกษาธิการ โดยมีวัตถุประสงค์อยู่หลายด้านคือเพื่อเป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม การขับร้องประสานเสียงสร้างความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการศิลปะดนตรี ซึ่งสามารถที่จะแสดงศักยภาพงานด้านคีตศิลป์ และเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติด้วย

ซึ่งในการนี้มหาวิทยาลัยมหาสารคามได้ส่งทีมเข้าร่วมประกวดทั้งหมด 2 วงคือ วงขับร้องประสานเสียง “MSU Chorus” และวงขับร้องประสานเสียง “อีสานคอรัส” ซึ่งผู้วิจัยมีแนวคิดในการทำวงขับร้องประสานเสียงของทั้งสองให้มีความแตกต่างกันคือ วงขับร้องประสานเสียง “MSU Chorus” จะเน้นเพลงแบบไทยประยุกต์ ส่วนวงขับร้องประสานเสียง “อีสานคอรัส” จะเน้นเพลงแบบลูกทุ่งอีสานหรือหมอลำเป็นหลัก ซึ่งผลการประกวดรอบภูมิภาค ทั้งสองวงได้รับคัดเลือกให้เป็นตัวแทนในระดับภูมิภาค โดยวงขับร้องประสานเสียง “อีสานคอรัส” ได้รับรางวัลชนะเลิศและวงขับร้องประสานเสียง “MSU Chorus” ได้รับรางวัลรองชนะเลิศ

จากแนวความคิดของชื่อวงขับร้องประสานเสียง “อีสานคอรัส” ซึ่งเป็นแนวคิดการตั้งชื่อมาจากการเป็นวงขับร้องประสานเสียงที่อยู่ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือ ภาคอีสาน หรือในจังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยจึงนำชื่อนี้มาเป็นแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงานการเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงขับร้องประสานเสียงในรูปแบบที่เรียกว่า “อีสานคอรัส” คือการนำเอาเพลงลูกทุ่งอีสานหรือเพลงหมอลำต่าง ๆ ของอีสานมาเป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์ผลงาน

เพลง “อีสานบ้านเฮา” หรือ “อีสานบ้านของเขา” เป็นบทเพลงหนึ่งซึ่งมีความสำคัญ เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนแห่งภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือเพลงประจำภาคอีสานเลยทีเดียว ด้วยเพราะมีเอกลักษณ์เฉพาะทั้งในด้านการใช้ภาษาและวรรณกรรมที่สามารถสื่อสะท้อนถึงความเป็นอีสานได้อย่างชัดเจน โดยที่ แวงพลั่งวรรณ (2545, 360) ได้กล่าวไว้ว่า “...เพลงนี้คือคำอธิบายความหมายของคำว่า “ลูกทุ่งอีสาน” ได้ดีที่สุดใน

เพลงนี้เทียบพร้อมทั้งรูปแบบ เนื้อหา ท่วงทำนองจังหวะลีลา คำร้อง ภาษาที่งดงาม และเป็นเพลงที่สื่อสะท้อนบรรยากาศของภาคอีสานและวิถีชีวิตของชาวอีสานได้อย่างหมดจด...” และยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า เป็นเพลงที่ผู้แต่งมีความกล้าหาญในการเลือกใช้คำภาษาถิ่นมาปลูกเร้าจิตวิญญาณความเป็นอีสานให้รัก เทิดทูน หวงแหน ถิ่นเกิด รักพงค์ รักเผ่า รักแผ่นดินเกิด เพลงนี้สอนให้คนอีสานรักความเป็นจริง รักสิ่งที่ตนเองมีและเป็นและรักสภาพที่แวดล้อม มองสิ่งที่รายรอบตัวเป็นดังสรรงสวรรค์ สวรรค์แห่งความเป็นจริงและสวรรค์ที่อยู่บนพื้นพิภพนี้ บทเพลงนี้ได้สอดแทรกกลอนลำเข้าประกอบในเพลงอย่างกลมกลืน จังหวะทำนองเพลงเป็นทำนองแข็งและเข้ากันได้กับดนตรีอีสาน อันมีพิณและแคน และเพลงนี้เป็นเสมือนเพลงประจำภาคอีสาน เพลงนี้ไม่เคยเสื่อมความนิยมแม้จะถูกสร้างขึ้นร่วม 30 ปีแล้ว แม้ในปัจจุบันชาวอีสานที่เคยใช้ชีวิตในบ้านเกิด ได้ฟังเพลงนี้ที่ไรก็ต้องเกิดความรู้สึกคึกคักตามจังหวะของเพลง และขณะเดียวกันวิญญาณของพวกเขาที่ถูกจัดตั้งให้ตั้งดำลึกลงไปกับเนื้อหาของเพลง ดึงจมไปสัมผัสผัสความยากแค้นของการดำเนินชีวิต เพลงนี้จึงเป็นเหมือนเส้นชีวิตของชาวอีสาน เป็นกระจกบานใหญ่ที่ส่องฉายชีวิตคนอีสานได้อย่างหมดเปลือก เนื้อหาและรูปแบบของเพลงได้สะท้อนเงาให้เห็นว่า ชีวิตชาวอีสานนั้น คือชีวิตที่มีทั้งสุขและทุกข์จนระคนปนกันไปในเวลาเดียวกัน จนแยกไม่ออกว่า ไหนสุข ไหนทุกข์ เพลงนี้เป็นเหมือนทิบห่อที่บรรจุชีวิตของชาวอีสานไว้ทั้งหมด นี่คือเพลงที่ยิ่งใหญ่ ที่เป็นเสมือนเพลงประจำภาค เพลงที่เผยให้เห็นภูมิปัญญา เพลงที่กลั่นจากมันสมองและเคี้ยวด้วยประสบการณ์ของมหาปราชญ์ด้านการแต่งเพลงชาวอีสาน นามว่า พงษ์ศักดิ์ จันทรุกขา

พงษ์ศักดิ์ จันทรุกขา ครูเพลงผู้มีชื่อเสียง ผู้ที่ได้รับขนานนามให้เป็น “มหาปราชญ์แห่งห้องทุ่งอีสาน” เป็นนักประพันธ์เพลงที่เป็นต้นแบบแห่งศิลปินอีสาน และยังได้รับรางวัลเป็นศิลปินแห่งชาติอีกด้วย โดยที่ ทินกร อัดไพบูลย์ (2546, 14) ได้กล่าวไว้ว่า “...ครูเพลงพงษ์ศักดิ์ จันทรุกขา นับว่าเป็นผู้ที่มีความเป็นเอกในด้านการประพันธ์เพลงที่ใช้ทำนองพื้นบ้านมาปรับประยุกต์เป็นเพลงลูกทุ่ง และ เป็นเจ้าของเพลงอีสานบ้านเฮา สาละวัน เตี้ยลง พี่จำหลับตาไว้ ลานอีสาน ฯลฯ ได้นำคำภาษาอีสานซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นเข้าสู่เพลงลูกทุ่ง เป็นครูต้นแบบครูในฝันในดวงใจของนักประพันธ์รุ่นใหม่...”

ธีร์ อันมัย (2558) ได้กล่าวถึง พงษ์ศักดิ์ จันทรุกขา ไว้ว่า “คำ” ที่เขาเลือกใช้นั้น งดงาม เรียบง่ายและมีความหมายลึกซึ้งถึงอารมณ์ความรู้สึก คือ นอกจากจะทำหน้าที่เล่าเรื่อง พรรณนาให้อารมณ์ความรู้สึกและให้บรรยากาศไอดิน กลิ่นดอกไม้ให้อบอวลในเสียงเพลงแล้ว เขาคือผู้นำ “คำลาวอีสาน” อันเคยเป็นภาษาต้องห้ามในระบบโรงเรียนและระบบราชการให้มีที่อยู่ที่ยืน ให้ปรากฏในเสียงเพลงลูกทุ่งอย่างแนบเนียนและสง่างาม และ สลา คุณวุฒิ นักแต่งเพลงลูกทุ่งแถวหน้า ผู้ยกให้ พงษ์ศักดิ์ จันทรุกขา เป็น “ครู” กล่าวถึงเพลง “อีสานบ้านเฮา” ที่ พงษ์ศักดิ์ จันทรุกขา เขียนให้ เทพพร เพชรอุบล เมื่อปี 2514 ว่า “...ด้วยถ้อยคำที่ง่าย แต่งงดงามด้วยจินตนาการที่นำไปให้ผู้ฟังเห็นภาพลึกซึ้งและกินใจ สำหรับผม ได้วางเพลงนี้ไว้ในลำดับต้น ๆ ของชาร์ตเพลงที่อยู่ในดวงใจ และเมื่อหันมาจับปากกาแต่งเพลง เพลงนี้ของพ่อก็ยกไว้บนหิ้งเป็นครูเป็นตำราแก่การเขียนเพลงของผมตั้งแต่นั้นมา...”

แวง พลังวรรณ (2556) ได้กล่าวถึงเพลง “อีสานบ้านของเขา” ไว้ว่า เพลงนี้คือคำอธิบายความหมายของคำว่า “ลูกทุ่งอีสาน” ได้ดีที่สุด เพลงนี้เทียบพร้อมทั้งรูปแบบเนื้อหา ท่วงทำนอง จังหวะ ลีลา คำร้อง ภาษาที่งดงาม และเป็นเพลงที่สื่อสะท้อนบรรยากาศของภาคอีสานและวิถีชีวิตของชาวอีสานได้อย่างหมดจด

จากข้างต้นที่กล่าวมาผู้วิจัยจึงได้นำบทเพลง “อีสานบ้านของเขา” ซึ่งประพันธ์เนื้อร้องและทำนองโดย พงษ์ศักดิ์ จันทรุกขา มาเป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์ผลงานการเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงขับร้องประสานเสียงในแบบที่เรียกว่า “อีสานคอรัส” เพื่อเป็นการอนุรักษ์ พัฒนา และ ส่งเสริมให้เกิดความรักในวัฒนธรรมของชาติ โดยใช้การขับร้องประสานเสียงมาเป็นสื่อกลางระหว่างวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมแบบ

ตะวันตก เพื่อเชื่อมต่อวัฒนธรรมให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ อีกทั้งยังเป็นการพัฒนาภูมิปัญญาการศึกษาไทยด้าน ศิลปวัฒนธรรมและดนตรีให้มีความทันสมัยและมีความยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเป็นการอนุรักษ์ พัฒนา และเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน โดยใช้การขับร้องประสานเสียงเป็นสื่อ
2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานการเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงขับร้องประสานเสียงให้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

ขอบเขตของการสร้างสรรค์

ในการสร้างสรรค์ผลงานครั้งนี้ จะทำเฉพาะการเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงขับร้องประสานเสียง ในรูปแบบที่เรียกว่า “อีสานคอรัส” โดยผู้วิจัยได้นำบทเพลงลูกทุ่งอีสาน เพลง “อีสานบ้านของเฮา” ซึ่งประพันธ์เนื้อร้องและทำนอง โดย พงษ์ศักดิ์ จันทรุกขามา ใช้เป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์

กระบวนการสร้างสรรค์

ในการสร้างสรรค์ผลงานการเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงขับร้องประสานเสียง “อีสานคอรัส” ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการสร้างสรรค์ผลงาน ดังนี้

1. กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างสรรค์ คือ ทำการเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงขับร้องประสานเสียง
2. ทบทวนวรรณกรรมและหาข้อมูลเพลงลูกทุ่งอีสาน และเพลงพื้นบ้านอีสานโดยการปรึกษาหารือจากผู้รู้ โดยได้รับคำแนะนำจากคณาจารย์ของสาขาดุริยางคศิลป์พื้นบ้าน วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม แล้วทำการคัดเลือกบทเพลงเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบ
3. ทำการเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงขับร้องประสานเสียง ภายใต้กรอบแนวคิด “อีสานคอรัส”
4. ทำการแยกแนวเสียงประสาน แล้วนำไปให้คณาจารย์ร้องประสานเสียงทำการฝึกซ้อม และในระหว่างการซ้อม ผู้วิจัยจะทำการสังเกตพร้อมกับการวิเคราะห์สภาพปัญหาต่าง ๆ แล้วนำกลับมาแก้ไขปรับปรุง
5. ทำการแสดงจริงบนเวที และทำการบันทึกภาพและเสียงตลอดการแสดง
6. จัดทำบทวิเคราะห์ นำเสนอเป็นรูปเล่ม และบันทึกลงแผ่นซีดีในรูปแบบวีซีดี (VCD) หรือแบบดีวีดี (DVD) เพื่อเป็นการเผยแพร่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผู้วิจัยคาดหวังว่า ผลงานการสร้างสรรค์การเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงขับร้องประสานเสียงนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้

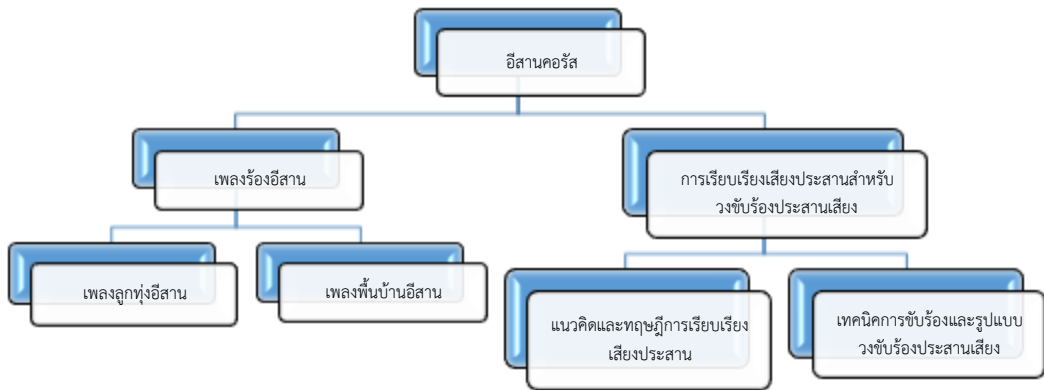
1. เป็นการอนุรักษ์บทเพลงเก่าที่มีคุณค่า และการพัฒนาเพื่อให้เข้ากับสังคมในยุคปัจจุบัน เพื่อสร้างจิตสำนึกในความรักถิ่นฐานบ้านเกิด และวัฒนธรรมไทย
2. เผยแพร่ผลงานสร้างสรรค์ในรูปแบบวิชาการ
3. เป็นการผสมผสานวัฒนธรรมไทยหรือวัฒนธรรมอีสานกับวัฒนธรรมแบบตะวันตก โดยใช้การขับร้องประสานเสียงเป็นสื่อเพื่อให้คนรุ่นใหม่สามารถสัมผัสหรือเข้าถึงได้

4. ช่วยกระตุ้นความสนใจเยาวชนหรือบุคคลทั่วไป ได้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน และมีจิตสำนึกรักในวัฒนธรรมของชาติ

5. ช่วยสร้างความสามัคคีขึ้นในหมู่คณะ

ผลการสร้างสรรค์และลักษณะเฉพาะของ “อีสานคอรัส”

ในการศึกษาความสำคัญของงานสร้างสรรค์ “อีสานคอรัส” ผู้วิจัยทำการศึกษาทบทวนวรรณกรรมในสองประเด็นที่สำคัญ คือ ดนตรีอีสานหรือดนตรีพื้นบ้านอีสาน และการเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงขับร้องประสานเสียง โดยทำการศึกษาค้นคว้าจากงานเอกสาร ตำรา งานวิชาการ งานวิจัย คลิปวิดีโอ และข้อมูลต่าง ๆ จากอินเทอร์เน็ต โดยสามารถกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการทบทวนวรรณกรรม ในภาพที่ 1 ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการทบทวนวรรณกรรม

ที่มา: ผู้วิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องของเพลงลูกทุ่งอีสาน เพลงพื้นบ้านอีสาน แนวคิดทฤษฎีการเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงขับร้องประสานเสียง เทคนิคการขับร้องและรูปแบบวงขับร้องประสานเสียงเสร็จแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับประวัติเพลง และประวัติผู้แต่งในส่วนของเพลงลูกทุ่งอีสาน เพื่อที่จะได้ทราบถึงเรื่องราวของบทเพลง แรงบันดาลใจในการประพันธ์ของนักประพันธ์เพลงลูกทุ่งอีสาน และนำมาสร้างเป็นแรงบันดาลใจให้กับผู้วิจัยในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างสรรค์ คือ ทำการเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงขับร้องประสานเสียง แบบ “อีสานคอรัส”

แนวคิดหลักในการสร้างสรรค์

แนวคิดหลักของ “อีสานคอรัส” คือ ทำการเรียบเรียงเสียงประสานวงขับร้องประสานเสียงแบบ 11 แนว โดยแบ่งนักร้องเป็น 4 กลุ่ม ใช้นักร้องประสานเสียงประมาณ 60 คน ร้องร่วมกับ “เปียโนพื้นบ้าน” ที่ผู้วิจัยเรียบเรียงขึ้น ดังนี้

1. กลุ่มร้องเลียนเสียงเครื่องประกอบจังหวะ (Percussions) ผู้วิจัยกำหนดให้มี 3 แนว ใช้นักร้องประมาณ 14 คน คือ

- แนวเสียงไฮแฮท (Hi hat) หรือ ฉาบ (Cymbal) ใช้นักร้อง 2 คน
- แนวเสียงฆ้อง (Gongs) ใช้นักร้อง 4 คน
- แนวเสียงกลองกระเดื่อง (Drums) ใช้นักร้อง 4-8 คน

2. กลุ่มร้องเป็นคอรัสเลียนเสียงแคนและเสียงอื่น ๆ ผู้วิจัยกำหนดให้มี 3 แนว ใช้นักร้องประมาณ 6 คน
 - แนว Voice 1 ใช้นักร้อง 2 คน
 - แนว Voice 2 ใช้นักร้อง 2 คน
 - แนว Voice 3 ใช้นักร้อง 2 คน

3. กลุ่มร้องแบบแยกแนวเสียง (Part Writing) ผู้วิจัยกำหนดให้มี 4 แนว ใช้นักร้องประมาณ 16 คน คือ
 - แนวเสียงโซปราโน (Soprano) ใช้นักร้องประมาณ 6-8 คน
 - แนวเสียงอัลโต้ (Alto) ใช้นักร้องประมาณ 6-8 คน
 - แนวเสียงเทเนอร์ (Tenor) ใช้นักร้องประมาณ 6-8 คน
 - แนวเสียงบาริโตน (Baritone) หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นแนวเบส ของการแยกแนวเสียงก็ได้ ใช้

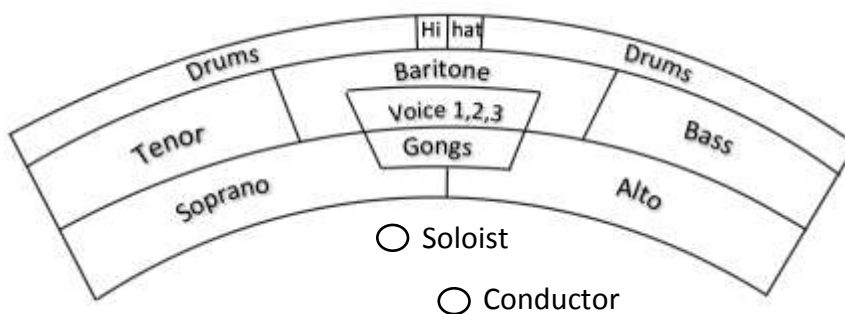
นักร้องประมาณ 6-8 คน

4. กลุ่มร้องเสียงเบส ในสไตล์การบรรเลงแบบวงดนตรีพื้นบ้านหรือวงดนตรีหมอลำ ใช้นักร้องประมาณ 6-8 คน

ใช้เทคนิคการขับร้องแบบผสมผสานระหว่างการขับร้องแบบคอรัส การขับร้องเลียนเสียงเครื่องดนตรี การขับร้องทำเสียงเป็นซาวด์แบบต่าง ๆ และการขับร้องแบบหมอลำ แล้วร้องร่วมกับการบรรเลงเปียโนประกอบ ในลักษณะที่เรียกว่า “เปียโนพื้นบ้าน” ซึ่งนำแนวดนตรีของลายดนตรีพื้นบ้านอีสาน คือ ลายเซ็ง ลายตั้งหวาย และลายผู้โหมมาเป็นแนวคิดในการพัฒนาผสมผสาน แล้วทำการเรียบเรียงดนตรีสำหรับการบรรเลงเปียโนประกอบ ให้มีลักษณะเฉพาะภายใต้แนวคิดที่กำหนด เพื่อให้งานสร้างสรรค์ “อีสานคอรัส” มีความโดดเด่น และมีเอกลักษณ์เฉพาะ

การจัดที่นั่ง

ในงานสร้างสรรค์ “อีสานคอรัส” มีการจัดที่นั่ง (Choral seating plan) หรือการยืนในวงขับร้องประสานเสียง เพื่อให้ได้เสียงที่มีความสมดุล (Balance) และมีมิติ โดยใช้กลุ่มเสียง Voice 1,2,3 เป็นจุดศูนย์กลาง ให้นำเสียงอื่น ๆ อยู่ตามตำแหน่งในภาพประกอบ และในท่อนที่ต้องร้องเดี่ยว (Solo) ให้นำนักร้องเดี่ยวที่อยู่เ็นวงออกมาร้องในตำแหน่งด้านหน้าของวง โดยยืนเยื้องไปทางซ้ายหรือขวา ด้านใดด้านหนึ่งเล็กน้อย (วาทยกจะได้ไม่บัง) พอร์องเสร็จก็เดินกลับเข้าวงในตำแหน่งที่อยู่เดิมตามตัวอย่างภาพที่ 2

ภาพที่ 2 การจัดที่นั่งหรือยืนของวงขับร้องประสานเสียง “อีสานคอรัส”

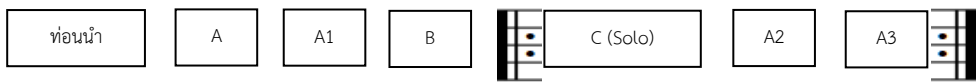
ที่มา: ผู้วิจัย

สังคีตลักษณ์และการวิเคราะห์

บทเพลง “อีสานบ้านของเขา” ใช้อัตราความเร็วปานกลาง ประมาณโน้ตตัวดำมีค่าเท่ากับ 80 ครั้ง ต่อนาที บรรเลงในบันไดเสียงอีไมเนอร์ (Em) ใช้อัตราจังหวะ 4/4 มีโครงสร้างฟอร์ม ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 7 ท่อน ได้ดังนี้

1. ท่อนนำ (Introduction) ห้องที่ 1-10 โดยสามารถแบ่งย่อยได้เป็นสองตอนคือ “เกริ่น” ห้องที่ 1-4 และ ตอนร้องประสาน “อีสานคือบ้านของเขา” ห้องที่ 7-10
2. ท่อน A ห้องที่ 11-20
3. ท่อน A1 ห้องที่ 21-29
4. ท่อน B ห้องที่ 30-35
5. ท่อน C (Solo) ห้องที่ 36-47
6. ท่อน A2 ห้องที่ 48-59
7. ท่อน A3 ห้องที่ 60-67

แล้วย้อนกลับไปท่อน C A2 และ A3 แสดงในภาพที่ 3 ดังนี้

ภาพที่ 3 โครงสร้างเพลง “อีสานบ้านของเขา”

ที่มา: ผู้วิจัย

ท่อนนำ (Introduction)

ในท่อนนี้สามารถแบ่งเป็นสองตอน คือ “เกริ่น” ห้องที่ 1-4 กลุ่มเสียงที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ คือ กลุ่ม Voice โดยกลุ่มนี้จะแยกได้ 3 แนวคือ Voice 1, Voice 2 และ Voice 3 ร้องทำเสียงเลียนแบบเสียง “แคน” ร้องเป็นคำว่า “เวา อุ เวา อุ เวา...” โดยทำปากให้กลม เปล่งเสียงให้ลมออกจุมกให้มีเสียงก้องกังวาน กำหนดให้ Voice 1 กับ Voice 2 บรรเลงเป็นเสียงค้าง (Drone) และให้ Voice 3 บรรเลงทำนองสายพื้นบ้านอีสาน ที่แต่งขึ้นมาใหม่ และในการเรียบเรียงเสียงประสาน ผู้วิจัยให้นักร้องกลุ่ม Voice แยกออกเป็น 2 แนว เพื่อที่จะได้สลับกันร้อง (Division) เพื่อทำให้เกิดมิติ และ เป็นการแบ่งช่วงจังหวะการหายใจ ทำให้แนวทำนองมีความราบรื่น แสดงตัวอย่างในภาพที่ 4 ได้ดังนี้

ภาพที่ 4 การเรียบเรียงเสียงประสานแบบ ใช้เสียงร้องเลียนเสียงแคน

ที่มา: ผู้วิจัย

ในการร้องโน้ตเสียงยาวในท้องแรก และท้องสุดท้ายของวรรค ผู้วิจัยให้นักร้องกลุ่ม Voice ออกเสียง “เวา” ค้างยาว แล้วใช้มือตีปองไปที่ปาก เพื่อเป็นการทำเสียงให้มีลูกเล่นคล้ายกับการสั่นเสียง (Vibrato) และในท้องที่ 7-10 เป็นทำนองที่ผู้วิจัยแต่งขึ้นมาใหม่ ร้องคำว่า “อีสานคือบ้านของเธอ” 3 รอบ โดยค่อย ๆ เพิ่มความดังขึ้น (Dynamic) ใช้การเรียบเรียงเสียงประสานแบบ แยกแนวเสียง เป็น 4 แนวเสียง (4 Part Writing) และใช้เทคนิคการร้องประสานเสียงแบบคลาสสิก คือ อ้าปากกว้างและใช้พลังเสียงให้เต็มที่ และใช้ทางเดินคอร์ด (Chord Progression) จากบันไดเสียงไมเนอร์แบบเนเจอร์ล (Natural Minor) ในบันไดเสียงอีไมเนอร์ (Em) ใช้คอร์ดหลักคือ VII i VII VI VII I และในคอร์ดจบ ผู้วิจัยได้เปลี่ยนโน้ตในตอนจบเป็นคอร์ดอีเมเจอร์ (E) เพื่อสร้างสีสันให้เกิดความสว่าง และส่งต่อเข้าทำนอง A ต่อไป แสดงตัวอย่างในภาพที่ 5 ดังนี้

ภาพที่ 5 ทำนองที่ประพันธ์ขึ้นมาใหม่ และการเรียบเรียงเสียงประสานแบบแยกแนวเสียง 4 แนว (4 Part Writing)
ที่มา: ผู้วิจัย

ทำนอง A (ท้องที่ 11-20)

ในทำนองนี้ผู้วิจัยใช้แนวคิดในการเรียบเรียงเสียงประสานแบบหลากหลายทำนอง (Polyphonic texture) มีทั้งหมด 3 ทำนอง คือ ทำนอง a, b และ c โดยกำหนดให้แนวเสียงเทเนอร์ร้องทำนองหลัก (ทำนอง a) แนวเสียงบาริโตน ร้องแบบกึ่งพูด (ทำนอง b) โดยนำลักษณะของการร้องแบบ กึ่งร้องกึ่งโห่ มาจากท่อนสร้อยเพลงของ “ลำคอนสวรรค์” ร้องว่า “เฮ้ย ยะ เฮ้ยยะ ๆ ๆ ” มาใส่เพื่อสร้างบรรยากาศให้บทเพลงมีความสนุกสนาน และแนวเบส ร้องทำนองเลียนเสียงเบส (ทำนอง c) โดยใช้เทคนิคการบรรเลงเบสวนซ้ำไปมา (Ostinato หรือ Ground bass) บรรเลงวนจนจบทำนอง ซึ่งแนวคิดนี้ได้มาจากสไตล์การบรรเลงเบสของวงดนตรีพื้นบ้านอีสาน หรือวงดนตรีลูกทุ่งหมอลำ ซึ่งเป็นรูปแบบการบรรเลงเบสที่เป็นที่นิยม และมีเอกลักษณ์เฉพาะมาประยุกต์ใช้ โดยให้แนวเสียงเบสร้องออกเสียงว่า “ตุ้ม..ตุ้ม ตุ้มตุ้ม.. ตุ้มตุ้ม ตุ้ม..” เลียนเสียงเบส และใช้กลุ่มเสียงไฮแฮท ร้องคำว่า “ซิ” โดยให้เสียงออกเสียงจากไรฟน ให้มีเสียงคล้ายกับไฮแฮทหรือฉาบ ร้องเป็นกระสวนจังหวะ (Pattern) แสดงในตัวอย่างภาพที่ 6

การบรรเลงเปียโนประกอบในทำนองนี้ ได้นำแนวคิดของลายดนตรีพื้นบ้านอีสาน คือ ลายเข็ง และลายตั้งห้วย มาเป็นแนวคิดในการพัฒนาผสมผสานรูปแบบการบรรเลง แสดงในตัวอย่างภาพที่ 7

Figure 6 is a musical score for a piece titled "การเรียบเรียงเสียงประสานแบบ หลากแนวทำนอง (Polyphonic texture)". It features three staves: Hi-hat, Piano, and a vocal line. The Hi-hat part consists of a rhythmic pattern of eighth notes. The Piano part features a melodic line with a dynamic marking of *mf* and a circled section. The vocal line includes lyrics in Thai. Annotations include:

- A box at the top pointing to the vocal line: "ทำนอง ๒ แนวเสียงบาริโตน" (Melody 2: Tenor voice).
- A box at the bottom pointing to the piano part: "ทำนอง ๑ การใช้เทคนิคแบบ Ostinato หรือ Ground bass" (Melody 1: Use of Ostinato or Ground bass technique).
- A box at the bottom right pointing to the vocal line: "ทำนอง ๑ ทำนองหลักในแนวเสียงเทเนอร์" (Melody 1: Main melody in tenor voice).

ภาพที่ 6 การเรียบเรียงเสียงประสานแบบ หลากแนวทำนอง (Polyphonic texture)

ที่มา: ผู้วิจัย

Figure 7 is a musical score titled "การพัฒนา สายแข็ง และ สายตั้งหวาย" (Development of the main melody and drone). It features two staves: Melody and Piano. The Melody part is in treble clef with lyrics in Thai. The Piano part is in bass clef with a dynamic marking of *mp*. Annotations include:

- A box at the top: "การพัฒนา สายแข็ง และ สายตั้งหวาย" (Development of the main melody and drone).
- Chord symbols (Em) are placed above the melody line.

ภาพที่ 7 การเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับ “เปียโนพื้นบ้าน”

ที่มา: ผู้วิจัย

ท่อน A1 (ห้องที่ 21-29)

ในท่อนนี้ผู้วิจัยได้เพิ่มคำร้องเข้ามาว่า “สู่อีสานบ้านเฮา” ในห้องที่ 20 เพื่อทำหน้าที่เชื่อมท่อนเพลง และเป็นกรนำเข้าสู่ท่อน A1 ใช้การเรียบเรียงเสียงประสาน แบบคู่ 6 ขนานกับทำนองไปตลอด โดย 4 ห้องแรก ใช้แนวเสียงโซปราโนร้องทำนองหลัก ใช้แนวเสียงอัลโตประสานคู่ 6 และใน 4 ห้องหลังสลับให้แนวเทเนอร์ร้องทำนองหลัก แนวบาริโตนร้องประสานคู่ 6

ท่อนนี้ใช้แนวเบสบรรเลงในลักษณะจังหวะเหมือนกับท่อน A แต่ทำนองจะมีการเคลื่อนที่ขึ้น-ลง ตามทางเดินคอร์ด โดยใช้โครงสร้างคอร์ดจากบันไดเสียงแบบเนเจอร์ลไมเนอร์ (Natural Minor) คือ i VII i iv III I VI I III VII III I

ใช้แนวเสียง Voice 1,2,3 ร้องเสียง “เวา” โดยร้องออกเสียงขึ้นจนุก ใช้การประสานเสียงแบบบล็อกคอร์ด (Block Chord) บรรเลงในลักษณะจังหวะซัด (Syncopation) แล้วใช้แนวเสียงไฮแฮท ร้องเสียง “จึ”

บรรเลงในลักษณะจังหวะขัด ที่มีความคล้ายคลึงกันกับแนว Voice เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพของบทเพลง แสดงตัวอย่างในภาพที่ 8

20

Hihat

Piano

ใช้เชื่อมท่อนเพลง

ใช้การประสานเสียงแบบคู่ 6 ขนาน

ใช้เสียง “ซี” ร้องเลียนเสียงไฮแฮท ในลักษณะจังหวะขัด

ใช้การประสานเสียงแบบบล็อกคอร์ด ในลักษณะจังหวะขัด

ภาพที่ 8 การเรียบเรียงเสียงประสานแบบคู่ขนาน 6 การบล็อกคอร์ด และการใช้เสียงไฮแฮทในลักษณะจังหวะขัด
ที่มา: ผู้วิจัย

ท่อน B (ห้องที่ 30-35)

ในท่อนนี้ถือว่าเป็นท่อนที่มีความสำคัญ ผู้วิจัยจึงใส่เนื้อหาด้านดนตรีให้มีความเข้มข้นขึ้น โดยใช้ทุกกลุ่มเสียงร้องในท่อนนี้ ยกเว้นแนวเสียงไฮแฮท ทำการเรียบเรียงเสียงประสานแบบแยกแนวเสียง เป็น 4 แนวเสียง (4 Part Writing) ในกลุ่ม โซปราโน อัลโต เทเนอร์ และ บาริโตน เพื่อร้องทำนองหลัก ใช้แนวเบสบรรเลงในลักษณะจังหวะเหมือนกับท่อน A (สไตล์การบรรเลงเบสของวงดนตรีที่บ้านอีสาน) ร้องออกเสียง “ตุ้ม..ตุ้ม ตุ้มตุ้ม.. ตุ้มตุ้ม ตุ้ม..” แต่ทำนองจะมีการเคลื่อนที่ขึ้น-ลง ตามทางเดินคอร์ด โดยในท่อนนี้ใช้โครงสร้างคอร์ดจากบันไดเสียงแบบเนเจอร์ลไมเนอร์ (Natural Minor) คือ i VII i III VI I III I III VII i แสดงตัวอย่างในภาพที่ 9

ภาพที่ 11 การเรียบเรียงเสียงประสาน กลุ่ม Voice ประสานเสียงแบบ คู่ 6 และ คู่ 8
ที่มา: ผู้วิจัย

ท่อน C (Solo) (ห้องที่ 36-47)

ก่อนจะเข้าท่อนร้องโซโล่ในท่อนนี้ ผู้วิจัยให้กลุ่มเสียงเบส ร้องเดี่ยวประมาณ 2 ห้องเพื่อลดความหนาแน่นของท่อน B และ ลดความดังของทุกแนวเสียงลง เพื่อที่จะให้แนวร้องเดี่ยวมีความโดดเด่นขึ้น ในท่อนนี้ใช้เทคนิคการบรรเลงเบสวนซ้ำไปมา (Ostinato หรือ Ground bass) 2 ห้อง โดยนำลักษณะจังหวะกลองของ “ลำผู้ไท” มาให้แนวเสียงเบสบรรเลงพร้อมกันกับแนวเสียงกลอง ให้กลุ่มแนวเสียงซอ ร้องลักษณะจังหวะและใช้เทคนิคเดียวกันกับท่อน B นำมาร้อง และให้กลุ่มเสียงโฮแซท บรรเลงในลักษณะจังหวะที่เร็วและถี่ โดยแยกออกเป็น 2 แนว เพื่อที่จะได้สลับกันร้อง (Division) เพื่อทำให้เกิดมิติ และเป็นการแบ่งช่วงจังหวะการหายใจ และใช้เปียโนบรรเลงประกอบแบบ “เปียโนพื้นบ้าน” โดยนำลาย “ลำผู้ไท” กับ “ลำตั้งหวาย” มาพัฒนาให้มีเอกลักษณ์เฉพาะ แสดงตัวอย่างในภาพที่ 12

ภาพที่ 12 การเรียบเรียงเสียงประสานเปียโน กับกลุ่มเครื่องประกอบจังหวะโดยใช้ลักษณะจังหวะของ “ลำผู้ไท”
ที่มา: ผู้วิจัย

ใช้การประสานเสียงแบบแยกแนวเสียง เป็น 4 แนวเสียง (4 Part Writing) ในกลุ่ม โซปราโน อัลโต เทเนอร์ และ บาริโตน ร้องเป็นคอर्ड I (Em) คำว่า “ฮีม” เบา ๆ เพื่อทำหน้าที่เป็นฉากหลัง (Background) เสริมทำนองให้มีความโดดเด่นขึ้น โดยใช้นักร้องหมอลำผู้ชายร้องเดี่ยวในรอบแรก และ หมอลำผู้หญิงร้องเดี่ยวในรอบสอง มาร้องเดี่ยวในสไตล์หมอลำ และในท่อนนี้ นักร้องเดี่ยวสามารถที่จะดัน (Improvisation) ได้บ้างตามสไตล์แบบหมอลำ แสดงตัวอย่างในภาพที่ 13

ภาพที่ 13 การเรียบเรียงเสียงประสานแบบแยกแนวเสียง (4 Part Writing) กับการร้องเดี่ยวแบบหมอลำ
ที่มา: ผู้วิจัย

ท่อน A2 (ท่อนที่ 48-59)

ในท่อนนี้ มีการเปลี่ยนลักษณะจังหวะจาก “ลำผู้ไท” มาเป็นโน้ตตัวขาว 2 ตัวในหนึ่งห้อง และเปลี่ยนลักษณะจังหวะของไฮแฮท ให้มีลักษณะจังหวะที่มีตัวหยุดเพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นวรรคตอน เพื่อเป็นการสร้างความหลากหลาย (Variety) และเป็นการเตรียมตัวที่จะให้กลุ่มเครื่องประกอบจังหวะหยุดร้องในท่อน A3 แสดงตัวอย่างในภาพที่ 14

ภาพที่ 14 การเปลี่ยนลักษณะจังหวะจาก “ลำผู้ไท” มาเป็นโน้ตตัวขาว
ที่มา: ผู้วิจัย

ท่อน A3 (ห้องที่ 60-70)

ในท่อนนี้ใช้การเรียบเรียงเสียงประสานแบบแยกแนว 4 เสียง ประกอบด้วยเสียงเบส โดยให้แนวโซปราโน และแนว Voice 1,2,3 ร้องทำนองหลัก เพื่อให้ทำนองหลักมีความเข้มข้นและเสียงดังขึ้น ใช้โครงสร้างคอร์ดจากบันไดเสียงแบบเนเจอร์ลไมเนอร์ (Natural Minor) คือ i iv I III iv III (i , I) และในท่อนย้อนคอร์ด i (Em) ในตอนจบเปลี่ยนโหมดด้วยคอร์ดเมเจอร์ I (E) เพื่อสร้างสีสันให้เกิดความสว่างและโปร่งขึ้น และทำให้เป็นการจบที่ยิ่งใหญ่ แสดงตัวอย่างในภาพที่ 16

60 Em Am C Em G D 17

Piano

Bass Solo

18

64 Em G Am G Em C D Em

Piano

Bass Solo

ภาพที่ 17 การเรียบเรียงเสียงประสานแบบแยกแนว 4 เสียง ประกอบด้วยเสียงเบสท่อน A3

ที่มา: ผู้วิจัย

สรุปและอภิปรายผล

งานสร้างสรรค์ “อีสานคอร์ดส์” เป็นการเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงขับร้องประสานเสียง โดยใช้เพลง “อีสานบ้านของเฮา” ประพันธ์โดย พงษ์ศักดิ์ จันทรุกขา ครูเพลงและศิลปินแห่งชาติ มาเป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยใช้แนวคิดการเรียบเรียงเสียงประสานแบบแยกแนวเสียง (Part Writing Harmony) ผสมผสานกับการเรียบเรียงเสียงประสานแบบ “อะคัฟเฟลา” (A cappella) คือ การใช้เสียงร้องของมนุษย์ทำเสียงเลียนเสียงเครื่องดนตรี ใช้เทคนิคการขับร้องแบบผสมผสาน ระหว่างการขับร้องแบบคอร์ด การขับร้องเลียนเสียงเครื่องดนตรี การขับร้องทำเสียงเป็นซาวด์แบบต่าง ๆ และการขับร้องแบบหมอลำ แล้วนำมาร้องรวมกับการบรรเลงเปียโนประกอบ ในลักษณะที่เรียกว่า “เปียโนพื้นบ้าน” ซึ่งนำแนวคิดของลายดนตรีพื้นบ้านอีสาน คือ ลายเซ็ง ลายตั้งห้วย และลายผู้ไท มาพัฒนาผสมผสานและเรียบเรียงขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้บรรเลงประกอบกับ “วงอีสานคอร์ดส์” ซึ่งมีแนวประสานเสียงทั้งหมด 11 แนว สามารถแยกเป็นกลุ่มหลักได้ทั้งหมด 4 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มร้องเลียนเสียงเครื่องประกอบจังหวะ (Percussions) มี 3 แนว คือ แนวเสียงไฮแฮท (Hi hat) ใช้คำร้อง“ซิ” โดยให้ทำเสียงออกจากไรฟน แนวเสียงฆ้อง (Gongs) ใช้คำร้อง“โมง” และใช้มือป้อนตรงบริเวณปากทั้งสองมือ ทำให้คล้ายกับเป็นโทรโข่ง เพื่อทำให้เกิดเสียงก้องกังวานและขยายเสียงให้ดังและมีความชัดเจนมากขึ้น และแนวเสียงกลองกระเดื่อง (Drums) ใช้คำร้อง“ต๋บส์”

2) กลุ่มร้องเป็นคอรัสเลียนเสียงแคนและเสียงอื่น ๆ มี 3 แนว กำหนดให้เป็น Voice 1,2,3 โดยร้องเป็นคำว่า “เวา อุ เวา อุ เวา...” โดยทำปากให้กลม เปลี่ยนเสียงให้ลมออกจุมกให้มีเสียงก้องกังวาน และใช้คำ “รัน รันระรัน รัน รัน รัน ฮิ้ว...” ร้องเพื่อสร้างสีสัน สร้างบรรยากาศให้เกิดความสนุกสนาน มีชีวิตชีวา

3) กลุ่มร้องแบบแยกแนวเสียง (Part Writing) 4 แนว คือ เสียงโซปราโน (Soprano) เสียงอัลโต (Alto) เสียงเทนเนอร์ (Tenor) และเสียงบาริโทน (Baritone) หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นแนวเบส ในกลุ่มนี้

4) กลุ่มร้องเสียงเบส ร้องในสไตล์การบรรเลงเบสของวงดนตรีพื้นบ้าน หรือวงดนตรีหมอลำ โดยร้องเป็นคำหรือประโยคว่า “ต๋ม..ต๋ม ต๋มต๋ม.. ต๋มต๋ม ต๋ม..”

รายการอ้างอิง

ทินกร อัตไพบูลย์ (2546). **เชิดชูครูเพลง: เนื้อหาและภาษาอีสาน(ลาว) ในบทประพันธ์เพลงของอาจารย์พงษ์**

ศักดิ์ จันทรุกขา และ อาจารย์สลา คุณวุฒิ. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท.

ธีร์ อ้นมัย. (16 กุมภาพันธ์ 2558). ข่าวสด “พงษ์ศักดิ์ จันทรุกขา” ครูเพลงลูกทุ่งอีสาน-ศิลปินแห่งชาติ. [ออนไลน์].

เข้าถึงจาก https://www.khaosod.co.th/view_newsonline.php?newsid=1424067915

แวง พลังวรรณ. (2545). **อีสานคดีชุดลูกทุ่งอีสาน: ประวัติศาสตร์อีสานตำนานเพลงลูกทุ่ง.** กรุงเทพฯ: เรือนปัญญา.

_____. (2556, 1 กุมภาพันธ์). “ฝักกะแฉง แรกแย้ม: อัตชีวประวัติ พงษ์ศักดิ์ จันทรุกขาตอนที่ 1”.

นิตยสารทางอีสาน ฉบับที่ 10 ปีที่ 1 [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก <http://eshann.com/?p=3080>

ChromeHTML.GNEQR4W2AQVDPKD4A7DZ5BKH3E\Shell\Open\Command